

LENGYEL ZSOLT

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
lengyel.zsolt@mftk.uni-pannon.hu

Lengyel Zsolt: Lexikai csoportképzés a mentális lexikonban: generációs és kronológiai szempontok
Alkalmazott Nyelvtudomány, XVIII. évfolyam, 2018/1. szám
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2018.1.005>

Lexikai csoportképzés a mentális lexikonban: generációs és kronológiai szempontok

It is known, that words in the mind (the mental lexicon) are in a properly arranged form making the speech activity a speedy and easy process. The structure of the mental lexicon is influenced by some constant factors (gender) and some variable ones (age, profession, etc.). Word association tests are one of the tools to discover the structure of the mental lexicon. This study intends to investigate the structuring principles in question via word association tests performed amongst children (10-14 years of age) and young adults (18–24 years of age). The subject of the analysis are those S-R word-pairs (stimulus-response words) what have a strong connection, that is if 20 (or more) of the participants used one and the same response-word in case of a given stimulus-word.

1. Bevezető megjegyzések

A nyelv minden szintjén csoportképzési elvek és műveletek működnek, ami a nyelvnek hálózatos és strukturális jelleget biztosít. A műveletek tartalmuk szerint manifesztációs, grammatikai, szemantikai alapúak, azaz a lexikai csoportok valamelyik nyelvi szint szerint alakulnak. A manifesztációs jelentheti a fonetikai/fonológiai vagy íráskép szerinti összekapcsolhatóságot stb. A kapcsolatok működhetnek csak egy adott nyelvi szinten, de gyakran egyidejűleg más szintre (szintekre) is hatással lehetnek. Egyes műveletek, elvek több nyelv tekintetében is érvényesek (kvázi-univerzálisak), de vannak sajátlagosak is. A különböző nyelvi szintek egyes csoportképzési műveletei, az ezeket megjelenítő paraméterek jobban, mások kevésbé kutatottak. A lexikai folyamatokról inkább az utóbbi mondható el, ezért jelen tanulmány a mentális lexikonban zajló, az abban érvényes csoportképzési műveleteket teszi elemzése tárgyává magyar nyelvű anyagon generációs és kronológiai szempontokat érvényesítve.

A lexikai csoportképzés a mentális lexikon strukturáltságát eredményezi: egyes szavak erősebben, mások gyengébben kapcsolódnak egymáshoz. Hogy a szókincs valamennyi elemét „asszociációs kapcsolódási próbának” vessük alá, gyakorlatilag kivitelezhetetlen, de szükségtelen is. Legelfogadottabb, ha a mérés az alapszókincs rétegeit veszi célba, ezért jelen tanulmány – követve több nemzetközi szakmai protokollt – az alapszókincs jelleget tartotta szem előtt a hívószavak kiválasztásakor. Ezek az elemek a stabilitás mellett a változásokat is tükrözik, de nem drámai módon. A rokonságnevek az alapszókincs tagjai. Az

anya szó legszorosabb kapcsolatot az *apa* szóval tartja (l. majd az alábbi elemzésben), és ez megfelel elvárásunknak. Ugyanakkor különböző társadalmi és biológiai okok bővítik, módosítják azt a társadalmi-verbális kontextust, melyekben az *anya* szó előfordulhat. Ezek a kontextusok az *anya* szónak újabb lexikai kapcsolatokat biztosítanak. Az *anya* jelentheti azt a személyt, aki az újszülöttet világra hozta, de (társadalmilag különbözőképpen elfogadott módon) újabban ez nemcsak az *édesanyát*, hanem a genetikai anyagot szolgáltató *béranyát* is jelentheti. A felnevelő, tápláló anya olykor nemcsak az *édesanya* lehet, hanem a *nevelő, pót, mostoha* is. Előfordul, hogy az *apa* második felesége válik *anyává*. Magyar közösségben nem, de más közösségben találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy az azonos neműek házasságában nevelkedő gyerekek vagy „nincs” anyja, vagy ha van, akkor annak biológiai neme és társadalmi neme eltérő lehet.

A mentális lexikon dinamikus mozgásban van; a mozgás sebessége változó. A változás ütemét különböző tényezők befolyásolják: életkor, műveltség/iskoláztatás, szakmai ismeretek, adott társadalmi viszonyok stb. A címben feltüntetett „generációs” és „kronológiai” szempontok a mentális lexikon változásait az alábbiak szerint kívánják górcső alá venni.

– Vannak-e változások azonos életkorú, de más időben élők között (1980-as, illetve 2000-es csoportok)?

– Vannak-e különbségek azonos korban élő, de más életkorúak között?

Mivel a mentális lexikon strukturálódása egyszerre állapot és folyamat, további kérdések fogalmazhatók meg:

– A nyelvi rendszer bizonyos elemei közötti szorosabb-lazább kapcsolatok hozzájárulnak-e a rendszer egyenszilárdságához a hálózatosság a kisvilágok megteremtése és növelése révén.

– A mentális lexikon strukturálódása a szűkebb-tágabb természeti és társadalmi környezet megismerésének egyszerre előfeltétele és következménye. A folyóvizek „*ér-csermely-patak-folyó-folyam*” tagolása finomabb nyelvi felbontást tükröz, mint egy kéttagú rendszer. Mivel az említett felbontás gyakran tanulás eredménye, ezért az iskoláztatás fontos szerepet játszik a mentális lexikon strukturálódásában, illetve strukturálásában; gyakran ez nyíltan is megfogalmazott cél adott oktatási intézményben.

– Az előzőekből következik, hogy egy finoman strukturált mentális lexikon alkalmasabb a természeti, társadalmi környezet és a mentális-érzelmi állapot leképzésére, illetve verbális megjelenítésére, mint egy kevésbé strukturált.

– Mind a környezet, mind a kifejezhető mentális-érzelmi állapot a (kronológiai és életkori) idő függvénye, ezért a mentális lexikon – bizonyos állandóságai mellett – folyamatos változások célpontja is.

2. Módszer, anyag, (empirikus) eredmények

2.1. Módszer

A tanulmány a fenti célt szóasszociációs tesztelés eredményeinek elemzése révén kívánja megvalósítani. A pszicholingvisztikai irányultságú szóasszociációs kutatások a mentális lexikon (mentális kollokációs szótár) struktúrájáról, működéséről szolgáltathatnak információkat (Gósy, 2005; Kovács, 2011; Lengyel, 2012; Navracsics, 2007). A szabad szóasszociációs vizsgálatok egyik leggyakrabban használt változata az egyválaszos. Ennek lényege, hogy egy elhangzott/írott hívószóra (HSZ, a későbbiekben álló nagybetűvel) kell a kísérletbe bevont személynek az első eszébe jutó szóval szóban/írásban válaszolni (VSZ, a későbbiekben dőlt kisbetűvel). Az elemzés tárgya (és menete) rendszerint az, hogy milyen viszonyok tárhatók fel a HSZ és az első helyen provokált VSZ között. A viszonyok többfélék lehetnek; részben grammatikai (szófaji, szintagmatikus, paradigmikus kapcsolatok), részben szemantikai (rész-egész, hierarchikus elrendeződés stb.) terminusokban írhatók le. A kapcsolatok feltárásának komoly indokai vannak, ugyanis ezek teszik lehetővé, hogy nagy tömegű lexikai adatokon gyors, a beszéd értését és létrehozását kiszolgáló műveleteket végezzünk. Az egyválaszos szóasszociációs technika az utóbbi évtizedekben többféle – bizonyos pontokon radikális – változásokon ment keresztül, köszönhetően annak, hogy a mentális lexikon koncipiálásában egyre meghatározóbb lett a multidimenzionális hálószemlélet és a kisvilágok elmélete (az úttörésről ld. Pejtersen, A. M. 1991; Vossen, P., 1998). A hálószemlélet szerint – dióhéjban – a csúcokban helyezkednek el a „szavak”, melyeket élek (oldalak) kötnek össze. Egy csúcs nem egyetlen más csúcshoz, hanem többhöz is kötődik. Az elemzés tárgya tehát nem pusztán két szó közötti (paradigmatikus, szintagmatikus stb.) egydimenziós, hanem a szavak, szócsoportok közötti multidimenzionális kapcsolatok, melyek erőssége változó: adott HSZ erősebben hív be egy adott VSZ-t, mint egy másikat. Az élek, a kapcsolatok részben lingvisztikai (fonetikai, grammatikai, szemantikai) tartalmúak, azaz rendszernyelvészeti, részben használatnyelvészeti (pragmatikai, szociolingvisztikai, szociokulturális).

2.2. Anyag: magyar szóasszociációs tesztek

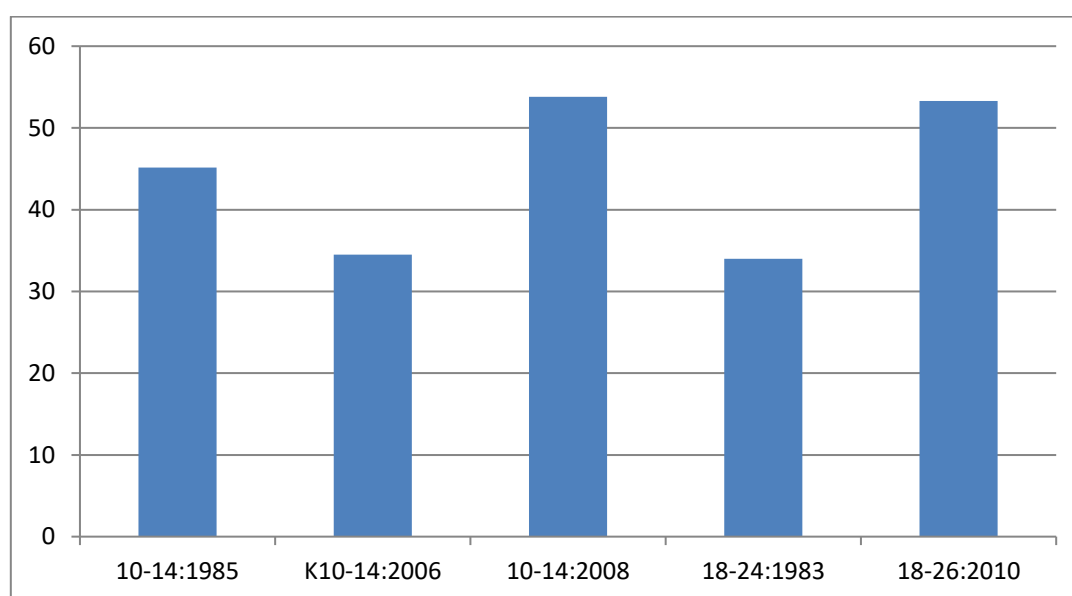
Balló Larissza 1983-ban 18-24, Jagusztinné Újvári Klára pedig 1985-ben a 10-14 évesek körében végzett egyválaszos technikával nyert adatokat publikált. Mindkét kutatásban 400 fő vett részt, és ugyanaz a 197 HSZ szerepelt. Lengyel 10-14, illetve 18-26 évesek között végzett egyválaszos szóasszociációs vizsgálatot (Lengyel, 2008, 2010). Lengyel megnövelte a résztvevők létszámát: 1100 főt tesztelt. A szóban forgó terepmunka nyelvészeti perspektíváját szélesítendő 10-14 éves kárpátaljai fiatalokat is bevont a tesztelésbe. Ugyanazt a 197 HSZ-t alkalmazta, mint a korábbi kutatások. Az adatfelvétel valamennyi esetben írásban történt.

2.3. Empirikus eredmények

2.3.1. Jelen tanulmány öt szóasszociációs adatbázis empirikus adatait dolgozza fel: 10-14 évesek (1985 és 2008), 10-14 évesek Kárpátalja (2006; a továbbiakban: K10-14: 2006), 18-24 évesek (1983 és 2010). Látható, hogy kétféle egybevetési lehetőség kínálkozik: kronológiai (az 1980-as, illetve a 2000-es eredmények) és generációs (10-14 évesek, illetve 18-26 évesek). (Az államhatáron „belüli-kívüli” viszony is szóba fog kerülni.)

2.3.2. A fentebbi adatbázisokból nyert adatok elemzése a strukturális és a kognitív szemantika kínálta keretek közt zajlik. Azokat a HSZ-VSZ kapcsolatokat vizsgáljuk, melyekben az első helyen provokált VSZ értéke legalább 20%, úgy ítélve meg, hogy ezekben a kapcsolatokban a HSZ és VSZ igen szorosan kötődik egymáshoz. A szoros kötődés más paraméter szerint is mérhető. Az „egy HSZ-több VSZ” elrendezésű mintavétel során az egyes VSZ-ak időbeni megjelenése jelzi a különböző VSZ-ak közelségét (a kötődés szorosságát) a vizsgált HSZ-hoz. „More common responses occur more rapidly than do less common ones: to *table*, the most frequent response, *chair*, occurs within 1.3 sec; the next most frequent, *furniture*, within 1.6 sec; the third, *eat*, within 2 sec, and so on.” (I. Taylor, 1990: 170-71.). [A gyakori válaszok hamarabb jelennek meg, mint a kevésbé gyakoriak: az *asztal* szó leggyakoribb válasza, a *szék* 1,3, a következő leggyakoribb, a *bútor* 1,6, a harmadik leggyakoribb *eszik* 2 másodpercen belül. – fordítás L. Zs.]

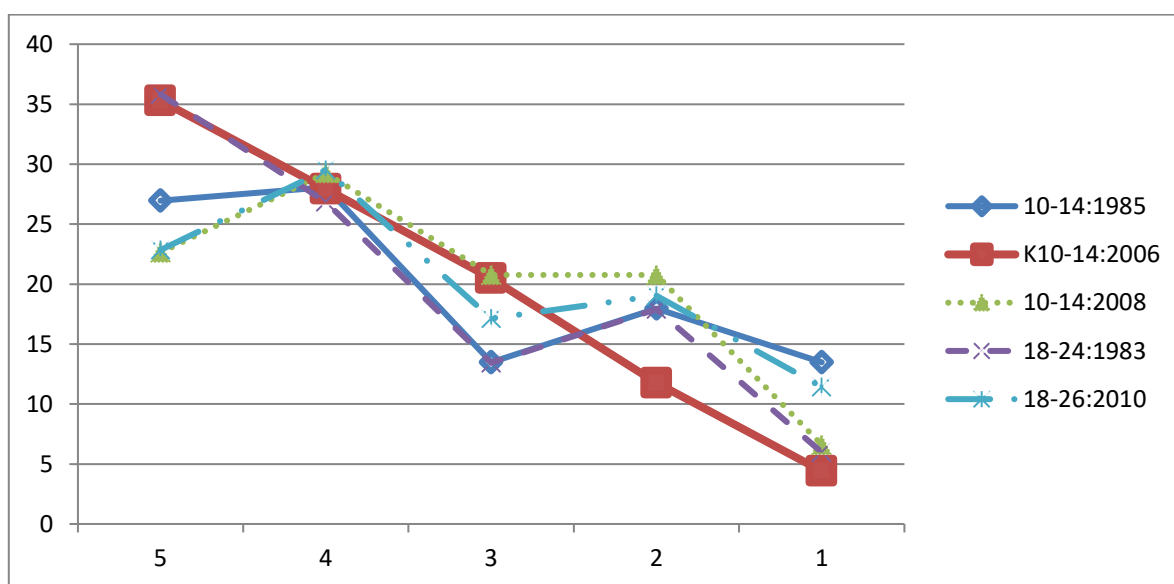
A szoros kötődésnek vagy rendszer- vagy használatnyelvészeti okai vannak. A szoros kapcsolat rendszernyelvészeti oka a kapcsolat alapjául szolgáló nyelvi-logikai művelet elvégezhetőségének könnyed vagy nehezebb volta. A használatnyelvészeti okokra visszavezethető kapcsolatok fennálló társadalmi viszonyokat tükröznek. A 197 HSZ közül 20 (vagy magasabb) százalékos értéket elérő HSZ-VSZ párok számának csoportonkénti alakulását (százalékos értékben) az alábbi diagram mutatja be.

1. ábra. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű HSZ-VSZ kapcsolatok

A 20 (vagy magasabb) százalékos érték némileg reagál az idő kronológiai aspektusára: az idő előre haladtával (1980-ról 2000-re) növekszik azon szavak közötti kapcsolatok száma, amelyek között igen erős kapcsolat teremtődött/teremtődik. A generációs aspektus nem tűnik hatótényezőnek.

2.3.3. Kézen fekvő szemügyre venni azokat az eseteket, melyekben az első VSZ 20 (vagy magasabb) százalékos értéket ér el mind az 5, illetve csak 4, 3, 2, 1 csoportban (2. ábra).

2. ábra. 20 (vagy magasabb) százalékos értéket elérő első VSZ-ak mind az 5, illetve csak 4, 3, 2, 1 csoportban (százalékos értékben)

Két tendencia olvasható le az eredmények alapján. Egyfelől a 20 (vagy magasabb) százalékos kapcsolódási arány fokozatosan csökken: legmagasabb a mind az öt csoportban előforduló. Másfelől az egyes tesztelt csoportok mennyiségi szempontból a legegységesebben akkor viselkednek, ha a közösség négy csoportra nézve áll fent. A többi esetben (közös HSZ-VSZ párok 5, 3, 2 csoportban) az egyes tesztelt csoportok különböznek egymástól. (A csak egy csoportban 20 [vagy magasabb] százalékos értékű HSZ-VSZ párok esetében nem lehet szó „közösségről”).

2.3.4. Az elemzendő kapcsolatok leírására az alábbi nyelvi-logikai műveletek mutatkoztak szükségesnek.

– **Oppozíció:** a HSZ-VSZ pár adott jelenség két végpontját jelenti (nem teszünk különbséget kiegészítő, kizáró és további lehetséges alosztályokra); könnyű művelet: adott jegykészlet valamely tagjának előjelét kell megváltoztatni.

– **Prototípus:** több hasonló egyedet magában foglaló halmaz legjellemzőbb egyedének ismerete. Nehéz művelet: aktív és intenzív társadalmi interakciót, beszédtapasztalatot igényel, illetve feltételez; szociális tanulás eredménye. Részben univerzális, többféle beszédközösség juthat egyforma eredményre (KÉK-ég), de lehet sajátlagos is (GYÜMÖLCS-*alma*).

– **Együttes előfordulás:** a HSZ-VSZ pár jelölte tárgyaknak (jelenségeknek, eseményeknek, alkotásoknak stb.) a mindennapok során (társadalmi életben, természetben stb.) együttes jelenlétét kell felfedezni és értelmezni; közepesen nehéz művelet.

– **Mozgás:** a VSZ a HSZ képviselte szemantikai térben (felfelé, lefelé) való elmozdulás; a rendelkezésre álló jegyekkel koherens jegy hozzáadásán/elvételén alapuló kapcsolat (SZERET-*imád*); nehezebb művelet.

– **Rész-egész:** a HSZ és a VSZ pár adott tárgy (jelenség, esemény, alkotás stb.) elemzése, részekre bontása, ami haladhat a résztől az egész vagy az egésztől a részlet felé. Közepesen nehéz művelet: egy adott tárgy (társadalmi jelenség stb.) „megbontási” képességét feltételezi. A kapcsolódó szavak egy bizonyos teljességet jelenítenek meg.

– **Ok-okozat:** vagy a HSZ vagy a VSZ előidézi a pár másik tagját, a két lexikai elem elemi eseményt (jelenséget, viszonyt stb.) idéz fel. Közepesen nehéz művelet: beszédtapasztalatot, megfigyelést és társadalmi interakciós készséget feltételez.

A több tucat elemezett HSZ-VSZ párból mindössze hat olyat találtunk, melyekre a fenti paraméterek nem vonatkoztathatók:

– „nincs válasz” (jele: X): BENYOMÁS-X (32,39%), ÍGÉR-X (23,58%), MEGBOCSÁT- X (20,13%); VENDÉG-X (21,38%) – valamennyi a 10-14:1985 csoportban;

– idióma: TELE-*pohár* (28,86%) – a 18-26:2010 csoportban;

– grammatikalizálódás: AKAR- *valamit* (20,81%) – a K10-14:2006 csoportban.

2.4. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ mind az öt csoportban (Függelék 1. táblázat):

– Vannak olyan HSZ-ak, melyek egy vagy több csoportban két VSZ-t provokálnak 20 (vagy magasabb) százalékos értékben, ebből következően két VSZ születik: ISMERŐS-*barát/rokon*; LASSÚ-*gyors/csigá*; KERES-*talál/kutat*; LEÜL-*feláll/szék*; TALÁL-*keres/lel*; TESZ-*vesz/rak*; ÜL-*áll/szék*.

– A mennyiségi arányok szerint az **oppozíció** a leggyakoribb művelet (12 pár). Közepesen gyakori a **mozgás** (5 pár), illetve a **prototípus** és az **együttes előfordulás** (4-4 pár); ritka az **ok-okozat** (3 pár) és a **rész-egész** (2 pár).

– Valamennyi művelet reagál az idő kronológiai aspektusára: egy és ugyanazon VSZ százalékos értékei a 2000-es években tesztelt csoportoknál rendszerint felülmúlják az 1980-as években mért értékeket.

2.5. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ négy csoportban (Függelék 2. táblázat):

– A „négyes együttállás” lehetséges konfigurációi közül három valósul meg:

○ két gyakori: 10-14:1985, K10-14:2006, 10-14:2008, 18-26:2010, illetve 10-14:1985, 10-14:2008, 18-24:1983, 18-26:2010;

○ és egy ritkább: K10-14:2006, 10-14:2008, 18-24:1983, 18-26:2010.

– A VSZ-ak legmagasabb százalékos értékeket a 10-14:2008 és a 18-26:2010 csoportokban érik el. Ez az idő kronológiai aspektusa mentén bizonyos „verbális egységesülési” tendenciáról árulkodik. Arról, hogy az idő kronológiai iránya szerint két lexikai elem (szó) kapcsolata egyre erősödhet.

– Egyes HSZ-ak két paraméterre is 20 % fölötti VSZ-val reagálhatnak (APA-*anya/szülő*; SAVANYÚ-*édes/citrom*; FEHÉR-*fekete/hó*; LÁNYA-*fia/gyereke*; NEHÉZ-*könnyű/súlyos*; SÖTÉT-*világos/éjszaka*). A kétféle VSZ előfordulhat egy csoporton belül is, de úgy is, hogy az egyik csoport ezzel, a másik csoport azzal a VSZ-val él. Ritkábban egy HSZ három VSZ esetében is eléri (meghaladja) a 20 %-ot (SAVANYÚ-*édes/citrom/uborka*).

– Két szó között tehát egyszerre két paraméter szerint is kialakulhat szoros kapcsolat: **oppozíció** és **mozgás** (APA-*anya/szülő*), **oppozíció** és **prototípus** (FEHÉR-*fekete/hó*), **együttes előfordulás** és **ok-okozat** (SZOMJAS-*víz/iszik*), **együttes előfordulás** és **rész-egész** (SZOMBAT-*vasárnap/hétvége*). Az **oppozíció** és az **együttes előfordulás** aktív az efféle „társulásban”.

– A leggyakoribb művelet az **oppozíció** (13 pár) és az **együttes előfordulás** (11 pár); kisebb arányban fordul elő a **prototípus** (8 pár), a **rész-egész** és a **mozgás** (5-5 pár).

2.6. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ három csoportban (Függelék 3. táblázat):

– A hármas „együttállás” leggyakoribb alakzata a 2., 3. és az 5. csoport (9 HSZ-VSZ), közepesen gyakori az 1., 3. és 5. (4 HSZ-VSZ), az 1., 3. és 4. (3 HSZ-VSZ), az 1., 2. és 3. (3 HSZ-VSZ). Ritka az 1., 4. és 5. (2 HSZ-VSZ), a 3., 4. és 5. (2 HSZ-VSZ), illetve a 2., 4. és 5. (1 HSZ-VSZ), a 2., 3. és 4. csoport közössége (1 HSZ-VSZ).

– A VSZ-ak százalékos értékei szerinti (csökkenő) sorrend: 10-14: 2008, 18-26: 2010, 10-14:Ka 2006, 10-14: 1985, 18-24: 1983.

– Van, amikor adott HSZ kétféle VSZ-t vált ki (20 vagy magasabb százalékos értékben): RÉSZ-*egész/X* (nincs válasz), KALAPÁCS-*szerszám/szeg*; NÉGYZET-*kocka/matematika*; HALLGATNI-*arany/zene*; ERŐS-*ember/gyenge*; SZEM-*látás/kék*; ABLAK-*üveg/ajtó*; KÜLD-*levél/levelet*. A kétféle VSZ-t rendszerint két különböző csoport használja; az egy csoporton belüli kétféle VSZ ritka.

– Egyidejűleg ható paraméterek: **együttes előfordulás** és **rész-egész** (ABLAK-*ajtó/üveg*), **együttes előfordulás** és **mozgás** (KALAPÁCS-*szeg/szerszám*), **oppozíció** és **prototípus** (ERŐS-*gyenge/ember*), **prototípus** és **ok-okozat** (SZEM-*kék/látás/lát*), **rész-egész** és **mozgás** (NÉGYZET-*kocka/matematika*).

Legnépesebb az **együttes előfordulás** (12) és az **oppozíció** (8). A többi művelet ritka: **prototípus** (3), **mozgás** (3), **ok-okozat** (2), **rész-egész** (2).

2.7. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ két csoportban (Függelék 4. táblázat):

– A kettős együttállások közül gyakori: a 3. és 5. csoport (11 HSZ-VSZ); közepesen gyakori: az 1. és 3., a 4. és 5. (5 HSZ-VSZ); az 1. és 2., az 1. és 4. (4

HSZ-VSZ); 1. és 5.; 2. és 3.; 3. és 4. (3 HSZ-VSZ); ritka: 2. és 5. (1 HSZ-VSZ). Nem fordul elő a 2. és 4. csoport kombináció.

– A százalékos értékek (csökkenő sorrendben): 18-26: 2010; 10-14: 2008; 10-14: 1985; 18-24: 1983; 10-14:Ka.

– Előfordul, hogy egy HSZ két lexikailag eltérő VSZ-t provokál 20 (vagy magasabb) százalékos értékben (két különböző csoportban): BAJ-rossz/gond; SZÓ-beszéd/mondat; JEGY-busz/mozi; VÁROS-Debrecen/falu; KEMÉNY-puha/dió; NÉP-ember/magyar. Ritkább, hogy két 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ egy csoporton belül fordul elő: AD-kap/ajándék; KAP-ad/ajándék.

– Az egyes műveletek részesedése (csökkenő sorrendben): **oppozíció** (15 HSZ-VSZ), **együttes előfordulás** (13 HSZ-VSZ), **prototípus** (9 HSZ-VSZ), **mozgás** (7 HSZ-VSZ), **rész-egész** (2 HSZ-VSZ).

– A műveletek kapcsolódása: **együttes előfordulás** és **rész-egész** (SZÓ-beszéd/mondat), **együttes előfordulás** és **oppozíció** (AD-ajándék/kap; KAP-ajándék/ad); **oppozíció** és **prototípus** (VÁROS-falu/Debrecen, KEMÉNY-puha, dió), **mozgás** és **prototípus** (NÉP-ember/magyar, BAJ-gond/rossz).

2.8. 20 (vagy magasabb) százalékos értékű VSZ egy csoportban (Függelék 5. táblázat):

– A csak egy csoportban 20 (vagy magasabb) százalékos értéket elérő HSZ-VSZ párok számát tekintve első helyen áll a 18-26:2010-es csoport (12 pár). Közepes gyakoriságú a 10-14:1985-ös (8 pár) és a 10-14:2008-as (7 pár); ritkább a 18-24:1983-as (3 pár) és a K10-14:2006-os (2 pár).

– A műveletek gyakorisága: **együttes előfordulás** (8), **prototípus** (7), **mozgás** (7), **rész-egész** (6), **oppozíció** (4).

3. Az empirikus adatok elemzése

3.1. Műveletek

A szavak közötti kapcsolatok, struktúrák, hierarchikus viszonyok kialakítása különböző műveletek megbízható ismeretét és elvégezni tudását igényli. Az empirikus eredményeket előadó részben az **oppozíció**, a **prototípus**, az **együttes előfordulás**, az **ok-okozat**, a **mozgás** és a **rész-egész** művelet jutott szerephez. Az egyes műveletek elvégezni tudása részben kognitív készségeket, részben természeti és társadalmi környezettel való interakciót feltételez; miközben egy-egy műveletben ezek aránya eltérő lehet. Az **együttes előfordulás**, az **ok-okozat**, a **rész-egész** és az **oppozíció** erőteljesen előtérbe állítja a társadalmi, természeti környezet felfedezésének készségét; a **prototípus** műveletben a társadalmi interakció a meghatározó. A **mozgás** szerinti tagolási műveletnek a nyelvi rendszerre irányuló kognitív készségek megléte nélkülözhetetlen előfeltétele. A vizsgált korosztályok valamennyi művelet elvégzésére képesek. Az egyes műveletek között mennyiségi különbségek mutatkoznak: leggyakoribb az **oppozíció** (43 pár) és az **együttes előfordulás** (37 pár), közepes gyakoriságú a **prototípus** (21 pár), **rész-egész** (16 pár) és a **mozgás** (13 pár); legritkább az **ok-okozat** (4 pár).

3.1.1. Oppozíció

A HSZ-VSZ adott jelenség két végpontját jelenti. A pár a tagokat felépítő jegyek egyikének előjelében különbözik (a kompozicionális szemantika szerint), a közös jegykészlet egyikének előjelét kell megváltoztatni. Az **oppozíció** számszerű elsőbbségét elvégezhetőségének könnyedsége indokolja: egy adott jegy előjelének megváltoztatása könnyű (FÉRFI-*nő*; JÖN-*megy*; KICSI-*nagy* stb.), széles körűen, könnyedén használatos művelet.

– Az **oppozíció** kölcsönös, de nem szimmetrikus. A KICSI erősebben (magasabb százalékos értékben) hívja be a *nagy*-ot, mint a NAGY a *kicsi*-t; a LASSÚ 20% fölötti értékben a *gyors*-t, de a GYORS nem provokálja a *lassú*-t 20% fölötti mértékben. Az aszimmetria más formában is jelentkezik: a ROSSZ-*jó* öt, a JÓ-*rossz* csak négy, az APA-*anya* négy, az ANYA-*apa* csak három; a FEHÉR-*fekete* négy, a FEKETE-*fehér* csak három csoportban fordul elő 20 (vagy magasabb) százalékos értékben.

– Az **oppozíció** „engedi” más művelet egyidejű működését. Ez eredményezi azt, hogy bizonyos HSZ-ak (akár egy csoporton belül) két VSZ-t provokálnak 20 (vagy magasabb) százalékos értékben. A LASSÚ-ra a *csiga* és a *gyors*, az ÜL-re az *áll* és a *szék*, a LEÜL-re a *feláll* és a *szék* egyaránt megjelenik. Az **oppozíció** a **prototípussal** és az **együttes előfordulással** társul. Az „egy HSZ – több VSZ” alakzat adott szót különböző „szemantikai vágányokra” állít, ennek következtében teljesen új kisvilágba kapcsolja (pl. a *lassún* keresztül kapcsolódhat a *gyors* és a *csiga*).

– Az **oppozíció** különböző területeken ható paraméter:

- minőség
 - perceptuálható: 5 csoport: KICSI-*nagy*, NAGY-*kicsi*, RÖVID-*hosszú*, HIDEG-*meleg*, LASSÚ-*gyors*; 4 csoport: HOSSZÚ-*rövid*, ÚJ-*régi*, GYORS-*lassú*, NEHÉZ-*könnyű*, SÖTÉT-*világos*, SAVANYÚ-*édes*, FEHÉR-*fekete*; 3 csoport: FEKETE-*fehér*; KESERŰ-*édes*; LÁGY-*puha*; ERŐS-*gyenge*; 2 csoport: KEMÉNY-*puha*, ÖREG-*fiatal*, SZÉP-*csúnya*;
 - nem perceptuálható: 5 csoport: ROSSZ-*jó*; 4 csoport: JÓ-*rossz*; 2 csoport DRÁGA-*olcsó*; 1 csoport: EGYSZERŰ-*bonyolult*;
- cselekvések: 5 csoport: JÖN-*megy*, ÜL-*áll*, BEMEGY-*kijön*, LEÜL-*feláll*; 4 csoport: ÁLLNI-*ülni*; 2 csoport: KÉRDEZNI-*válaszolni*, AD-*kap*, KAP-*ad*; 1 csoport: MEGY-*jön*;
- társadalmi-biológiai (természeti): 5 csoport: FÉRFI-*nő*, FIÚ-*lány*; 4 csoport: APA-*anya*; FIATAL-*öreg*, LÁNYA-*fia*, EGÉSZSÉG-*betegség*; 3 csoport: ANYA-*apa*; ÉLET-*halál*; BETEGSÉG-*egészség*; REGGEL-*este*; 2 csoport: ÉLNI-*halni*, FALU-*város*, FELNŐTT-*gyerek*, LEÁNY-*fiú*, NAGYMAMA-*nagyapa*, VÁROS-*falu*; 1 csoport: EMBER-*állat*;
- immateriális artefaktum 2 csoport: ÖRÖM-*bánat*, HÁBORÚ-*béke*; 1 csoport: IGAZSÁG-*hazugság*.

3.1.2. Együttes előfordulás

A HSZ-VSZ pár jelölte tárgyak (jelenségek, események, alkotások stb.) a mindennapokban (társadalmi életben, természetben) gyakran közösen vannak jelen. A párok kialakítása részben a környezeten tett saját megfigyelésen és értelmezésen, részben társadalmi tanuláson alapul. A társadalmi (nyelvközösségi) tanulás a felbontás határát („mélységét”) szabja meg (pl. a magyar *fa* szóban nem érvényesíthető az „élő-életlen” szerinti felbontás szemben az angollal, némettel, oroszral). Mennyiségileg jelentős arányban fordul elő, jelenléte állandó, megtűr maga mellett más (20% fölötti VSZ-t produkáló) műveletet (hol az **oppozíciót**, hol **együttes előfordulást**: SZOMJAS-*víz/iszik*, SZOMBAT-*vasárnap/hétfő*, MOZI-*film*, ÜL-*áll/szék*, FELÜL-*feláll/szék*. Az **együttes előfordulás** különböző területekre, eseményekre vonatkozhat:

- természeti jelenségek: 4 csoport: FÉNY-*Nap*; 3 csoport: ERŐ-*izom*, FOLYÓ-*víz*; 2 csoport: KÉZ-*láb*; 1 csoport: HALLANI-*fül*, HOLD-*Nap*, GYOMOR-*éhség*;

- társadalmi jelenségek: 5 csoport: MOZI-*film*; 4 csoport: SZOMBAT-*vasárnap*, ISKOLA-*tanulás*; 1 csoport: TANÁR-*diák*;

- artefaktumok: 5 csoport: ASZTAL-*szék*; 4 csoport: LÁMPA-*fény*, SZÉK-*asztal*, VAJ-*kenyér*; 3 csoport: ABLAK-*ajtó*, KALAPÁCS-*szeg*, REND-*tisztaság*; 2 csoport: ÁGY-*alvás*, JEGY-*busz/mozi*; 1 csoport: SÓ-*bors*;

- cselekvések: 5 csoport: ÜL-*szék*, LEÜL-*szék*; 4 csoport: NÉZNI-*látni*, ENNI-*inni*, SZOMJAS-*iszik*, LÁT-*néz*, MOND-*beszél*; 3 csoport: KÜLD-*levél/levelet*, JÁR-*megy*, HALLGATNI-*zene*, ISZIK-*eszik*; 2 csoport: AD-*kap/ajándék*, DOLGOZIK-*munka*, ÍRNI-*olvasni*, KAP-*ad/ajándék*, VÁSÁROL-*vesz*; 1 csoport: BESZÉL-*mond*, CSINÁL-*tesz*;

- immateriális artefaktum: 3 csoport: RÉSZ-*egész*, JOG-*törvény*, PONT- *vessző*; 2 csoport: ALAK-*forma*, DOLOG-*munka*, ÉRTENI-*tudni*, SZÓ-*beszéd*; 1 csoport: HANG-*zene*;

- minőség

- perceptuálható: 2 csoport: HANGOS-*zene*.

3.1.3. Prototípus

Több hasonló egyed magában foglaló halmaz legjellemzőbb egyede. Adott jelenségek körében azonosságok és különbözőségek felismerését, azaz a kritériális jegyek megjelenésének és a megjelenés mikéntjének felfedezését igényli. Az egyik leggyakoribb művelet, jelenléte állandó, tehát folyamatos tanulás/elsajátítás tárgya. Van, amikor megtűr maga mellett más műveletet (pl. LASSÚ-*csiga*, gyors).

- Alapulhat perceptuális evidenciákon (ZÖLD – *fű*; KÉK – *ég*), de a fiziológiai események mellett a sajátlagos nyelvi, társadalmi hatások is alakítják. Egyfelől más beszédközösségekben nem biztos, hogy az *ég* a különböző „kékség” ideális hordozója. Másfelől szerepet játszik benne a társadalmi egyesség. Az orosz nyelvben vagy a *szinyij* vagy a *goluboj* szerepel azokban a lexiko-szemantikai kontextusokban, melyekben a magyar a *kék* szót alkalmazza. A nem orosz

anyanyelvűeknek meg kell tanulniuk, hogy mit észlel az orosz *szinyij*-nek, mit *goluboj*-nak (ld. a *piros – vörös* problémát).

– Lehet beszédközösségi tanulás eredménye: GYÜMÖLCS-*alma*. A gyümölcshez meghatározott jegy hozzáadásával almát kapunk; más jegy banánt, barackot, dinnyét stb. eredményez. A magyar beszédközösség az almát tekinti tipikus gyümölcsnek (lingvisztikai hungarikumnak). Ugyancsak beszédközösségi (szociális) tanulás eredménye a SAVANYÚ-*citrom, uborka* (a magyar beszédközösség ezeket tekinti a savanyú jelleg legtipikusabb megjelenítőinek).

– Az ÜNNEP HSZ-ra adott válaszok motívumai használatnyelvészetiek: az egyik 1980-as csoportban a *május elseje* (a korszakot ismerők számára aligha szorul magyarázatra), 2000-ben az egyik csoportban a *Karácsony*, egy másikban (Kárpátalja) pedig a *Húsvét* a 20 % fölötti VSZ. (A kognitív nyelvészetben a prototípus vizsgálati körében szinte kizárólag artefaktumok, természeti jelenségek az elemzés témái; társadalmi jelenségek ritkábban szoktak szerepelni.)

– Itt kapott helyet a SZOMBAT-*szabad* pár is (1980-as csoport; ebben az időben csak minden második szombat volt szabad!).

- A prototípusos jelleg egyaránt involvál természeti, társadalmi jelenségeket:
 - perceptuálható természeti jelenségek: 5 csoport: ZÖLD – *fű*, KÉK – *ég*, LASSÚ-*csiga*; 4 csoport: SZÍN-*piros/kék*, SÖTÉT-*éjszaka*, FEHÉR-*hó*, SAVANYÚ-*citrom/uborka*; 2 csoport: HEGY-*magas*, ÉDES-*cukor*; 1 csoport: MAGAS-*fa*;
 - társadalmi jelenségek: 5 csoport: GYÜMÖLCS-*alma*; 4 csoport: ORSZÁG-*Magyar*, ÚJSÁG-*Napló*, ÜNNEP- *május elseje/Karácsony/Húsvét*, SZOMBAT-*szabad*; 3 csoport: OROSZLÁN-*állat*, SZEM-*kék*, ERŐS-*ember*; 2 csoport: NÉP-*magyar*, TANÍT-*tanár*, VÁROS-*Debrecen*, JÁTSZIK-*gyerek*, TOLVAJ-*lop*, BAJ-*rossz*, KEMÉNY-*dió*; 1 csoport: CSALÁD-*szeretet*, ORVOS-*gyógyít*, BABA-*játék*, PAPÍR-*lap*, SZÖNYEG-*perzsa*, OROSZ-*nyelv* (az adott korban kötelezően tanított idegen nyelv).

3.1.4. Mozgás

A VSZ a HSZ képviselte szemantikai térben (felfelé, lefelé) való elmozdulás; a rendelkezésre álló jegyekkel koherens jegy hozzáadásán/elvételén bővítést vagy szűkítést eredményez az adott szemantikai térben (adott szemantikai téren belüli szörfözés). Csekély mennyiségben, de folyamatosan alkalmazott művelet, tehát a meglévő struktúra folyamatos differenciálódását biztosítja. Az ISMERŐS-*barát/rokon* kapcsolatban mindkét VSZ szerves alkotórésze az „ismerős”, de szűkítést jelentenek. Más műveletet nem tűr meg maga mellett, nem találtunk olyan csoportot, melyben egy csoporton belül az ISMERŐS HSZ-ra két különböző VSZ született volna 20 (vagy nagyobb) százalékos értékben. Csak arra van példa, hogy az egyik csoportban ez, a másikban pedig egy másik VSZ éri el a szóban forgó értéket (KÉK – 4 csoportban: *ég*, egy csoportban *szín*, ISMERŐS – 4 csoportban *barát*, egy csoportban *rokon* stb.). Különböző területeken alkalmazott művelet:

- természeti jelenségek: 5 csoport: KÉK-*szín*; 3 csoport: ÓCEÁN-*tenger*; 2 csoport: PIROS-*szín* (valamennyi bővítés);
- társadalmi: 5 csoport: ISMERŐS-*barát/rokon* (szűkítés); 4 csoport: APA-*szülő*, LÁNYA-*gyereke* (bővítés); 2 csoport: NÉP-*ember* (bővítés); 1: ASSZONY-*nő* (bővítés);
- cselekvés: 5 csoport: TESZ-*rak*, KERES-*kutat*, TALÁL-*lel* (szűkítés); 4 csoport: LÁT-*néz* (szűkítés); 2 csoport: FUT-*szalad*, KÍVÁN-*akar*, TART-*fog* (szűkítés), SÉTÁL-*megy* (bővítés); 1 csoport: INDUL-*megy* (bővítés), SZERET-*imád*, MEGLÁT-*észrevesz* (szűkítés);
- artefaktum: 4 csoport: OLDAL-*lap* (bővítés); 3 csoport: KALAPÁCS-*szerszám* (bővítés);
- immateriális artefaktum: 3 csoport: NÉGYZET-*matematika* (bővítés); 2 csoport: BAJ-*gond* (szűkítés);
- minőség: 4 csoport: NEHÉZ-*súlyos* (szűkítés); 1 csoport: KEDVES-*aranyos*, HARAG-*düh* (szűkítés).

A TESZ-*vesz* idióma-kiegészítés. A VESZ-re nincs 20 % fölötti *tesz*: ezek szerint az idióma-kiegészítést balról jobbra halad.

3.1.5. Rész-egész

A HSZ és a VSZ adott tárgy (jelenség, esemény, alkotás stb.) elemzése, részekre bontása, ami haladhat a résztől az egész vagy az egésztől a rész felé. Az így kapcsolódó szavak az adott jelenség (viszonylagos) teljességet jelölik meg. Ritka, de jelenléte állandó, erős kapcsolat; magas százalékos értékben aktivál akár HSZ-ként, akár VSZ-ként; nem társul más művelettel. Különböző területekre terjed ki:

- természeti jelenség: 5 csoport: SZÁR-*virág*, ERDŐ-*fa*; 2 csoport: VILÁG-*Föld*; 1 csoport: FEJ-*haj*;
- társadalmi viszonyok: 1 csoport: SZÜLŐ-*anya*;
- artefaktum: 4 csoport: OLDAL-*könyv*, ÚJSÁG-*hír/hírek*; 3 csoport: ABLAK-*üveg*, NÉGYZET-*kocka*; 1 csoport: HÁZ-*lakás*, KÉP-*keret*, SAROK-*utca*, SZOBA-*lakás*;
- immateriális artefaktum: 4 csoport: ÓRA-*idő*, IDŐ-*óra*, SZOMBAT-*hétvége*; 2 csoport: SZÓ-*mondat*.

3.1.6. Ok-okozat

Adott jelenség, esemény stb. egyik eleme többnyire csak akkor létezik (következik be), ha a másik jelen van. Az ok, illetve okozat funkcióját betöltheti akár a HSZ, akár a VSZ (KERES-*talál*; TALÁL-*keres*) tényleges kauzatív viszonyt alkotva. A KÁLYHA-*meleg* pár a verbális áthagyományozódásra is felhívja a figyelmet. A tesztet teljesítő személyes tapasztalatai aligha igazolják azt a szoros kapcsolatot, mely szerint a legtöbb csoportban a *meleg* a VSZ-ak több mint felét teszi ki a KÁLYHA HSZ-ra, ugyanakkor a KÁLYHA szinte egyetlen tulajdonsága a *meleg*. Az **ok-okozat** ritka, de valamennyi csoport által alkalmazott művelet, más művelethez nem kapcsolódik.

- cselekvés: 5 csoport: KERES-*talál*; TALÁL-*keres*; 4 csoport: SZOMJAS-*iszik*;
- artefaktum: 5 csoport: KÁLYHA-*meleg*;
- természeti/biológiai: 3 csoport: SZEM-*látás/lát*;
- minőség: 3 csoport: TUD-*okos*.

3.2. Lexikai csoportképzés: kronológiai és generációs szempontok

3.2.1. Az 1. ábra (4. oldal) szerint a HSZ-VSZ párok 30-50 százaléka erős (20% fölötti) kapcsolatban van. Ez az arány a mentális lexikon strukturálódásáról vall, miközben a strukturálódásban generációs, kronológiai és nyelvpolitikai tényezők generálta azonosságok és különbségek mutatkoznak.

Fontos különbség, hogy a 2000-es évek csoportjaiban (10-14:2008 és 18-26:2010) a legmagasabb az erős kapcsolatban lévő HSZ-VSZ párok száma, ami a kapcsolatok alakulásában az idő kronológiai aspektusának jelentőségére utal. Arra, hogy az idő lineáris előre haladtával egyfajta verbális egységesülés figyelhető meg. A verbális egységesülésről a nemzetközi szakirodalom is beszámol: „Between 1910 and 1954, the response most frequently given by people, called the **primary response**, increased. For example, to *table*, the primary response *chair* was given by 26.7 percent of subjects in 1910; 33,8 percent in 1928; and 84.0 percent in 1954.” (I. Taylor, 1990:171.). [A leggyakoribb, az ún. **elsődleges válasz** 1910 és 1954 között növekedett. Például az *asztal* szóra adott elsődleges válasz, a *szék* szót, a megkérdezettek 26,7%-a adta 1910-ben, 33,8%-a 1928-ban és 84%-a 1954-ben. – fordítás: L. Zs.] Ugyanakkor generációs különbség a szóban forgó szempont szerint nincs. Az 1980-as csoportok (10-14:1985, 18-24:1983) érzékelhető mennyiségi lemaradást mutatnak, ami az említett kronológiai különbség másik arca. Ugyanakkor e csoportok eredményei enyhe generációs különbséget buktatnak ki: a fiatalabb csoportban születnek magasabb eredmények. Tehát: a 2000-es csoportok szerint nincs, az 1980-as csoportok szerint van generációs különbség.

A kárpátaljai (2006-os) és a 18-24:1983-as (magyarországi) csoport az utolsó helyen végez (a szóban forgó érték éppen hogy meghaladja a 30 százalékot). A kárpátaljai csoport esetén érvelhetnénk úgy, hogy ők részben nélkülözni kénytelenek a szavak közötti kapcsolatok cementálását elősegítő használatnyelvészeti motívumokat, mivel az ő magyar nyelvhasználati lehetőségeik nem olyan széles körűek, mint a magyarországi csoportoké.

A két 1980-as csoport teljesítményét illetően magyarázatra szorul, hogy a 10-14:1985-ösök körében a 20 (vagy magasabb) százalékos értékű HSZ-VSZ párok aránya 10 százalékkal magasabb, míg – fentebb ez is szóba került – hasonló generációs különbséget a 2000-es csoportok között nem tapasztalunk. A válasz lehet az iskolázottsági faktor. A KSH adatai szerint 1980-ban a népesség 9,8%-a, 2011-ben viszont 29%-a rendelkezett egyetemi, főiskolai diplomával, oklevéllel (www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_iskolazottsag), azaz három évtized alatt a

felsőfokú végzettséggel rendelkezők arány a háromszorosára nőtt. További vizsgálatokat igényel, hogy az iskolázottság miként hat a verbális egységesülésre.

3.2.2. A lexikai csoportképződés dinamikája

Az empirikus eredmények bemutatásában jól elkülöníthetők voltak azok az együttállások, melyekben két, három, négy, illetve öt csoport mutatott közösséget a 20 (vagy magasabb) százalékot elérő VSZ-ak tekintetében.

3.2.2.1. Ha csak egy csoportra jellemző a 20 (vagy magasabb) százaléku VSZ (Függelék 5. táblázat) mennyiségi különbség mutatkozik: míg a 18-24:1983-as és a K10-14:2006-os csoportokban csak 2-3 HSZ-VSZ pár éri el a szóban forgó értéket; addig a többi csoportban 7-12 HSZ-VSZ pár. Feltűnő, hogy a legkevesebb számú párt produkáló csoportokban (18-24:1983-as és a K10-14:2006-os) csak az **oppozíció** és a **prototípus** művelet használatos, a többi csoport (változó mértékben) más műveletet is használ. Ez arra utal, hogy a mennyiségileg legkevesebb kapcsolatot produkáló csoportok a rendszernyelvészetileg domináns (**oppozíció** és **prototípus**) műveletekben erősebbek, mint a használatnyelvéseti komponenseket tartalmazókban.

3.2.2.2. Ha a HSZ-VSZ párok a 20 (vagy magasabb) százalékot két csoportban érik el (Függelék 4. táblázat), akkor a leggyakoribb a 10-14:2008-as és a 18-26:2010-es csoport együttállása. Ebben a konstellációban az **együttes előfordulás** és az **oppozíció** a leggyakoribb; a **prototípus**, **mozgás** és a **rész-egész** műveletek ritkán fordulnak elő. A közepesen gyakori együttállásokat inkább generációs azonosságok alakítják: a 10-14:1985-ös és a 10-14:2008-as, illetve a 18-24:1983-as és a 18-26:2010-es csoport mutatnak kisebb-nagyobb hasonlóságokat. Nagyon ritka, illetve nincs együttállás a K10-14:2006-os és a 18-26:2010-es, illetve K10-14:2006-os és a 18-24:1983-as csoportok között.

3.2.2.3. A hármas együttállás (Függelék 3. táblázat) leggyakoribb formája a K10-14:2006-os, a 10-14:2008-as és a 18-26:2010-es csoport közötti azonosság. Az azonosság az **együttes előfordulás** és az **oppozíció** műveleteken alapszik, miközben a többi művelet hol ebben, hol abban a csoportban fordul elő, de nem egyidejűleg mindháromban. A közepesen gyakori együttállás inkább generációs azonosságon alapszik (10-14 évesek). Az együttállást főleg az **oppozíció** művelet biztosítja, ez a művelet következetesen megjelenik mindhárom csoportban.

3.2.2.4. A négyes együttállásnak (Függelék 2. táblázat) két mintázata van: a 10-14:1985-ös, K10-14:2006-os, 10-14:2008-as és a 18-26:2010-es csoport, illetve a 10-14:1985-ös, a 10-14:2008-as, 18-24:1983-as és a 18-26:2010-es csoport. Az első inkább generációs alapú (10-14 évesek dominálják), míg a második inkább területi (nincsenek kárpátaljaiak). Mindkét mintázatban az azonosságot döntően az **oppozíció** és az **együttes előfordulás**, kisebb mértékben pedig a **prototípus** és a **rész-egész** művelet szerint kapcsolt HSZ-VSZ párok biztosítják.

3.2.2.5. A mind az öt csoportban (Függelék 1. táblázat) 20 (vagy magasabb) százalékos értéket elérő HSZ-VSZ párok (kerekítve) 30-50 százalékot tesznek ki. Ez azt jelenti, hogy életkortól, az adatok felvételének időpontjától, a populáció földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül azonosságok és különbözőségek

egyszerre jellemzik a tesztelt csoportokat. A szavak közti kapcsolatok kialakításában a legerősebb cementáló erő az **oppozíció** (rendszenyelvészeti kategória), mérsékeltebben aktív a **mozgás** (rendszenyelvészeti kategória), a **prototípus** (rendszenyelvészeti és használatnyelvészeti kategória) és az **együttes előfordulás**. Legszerényebb szerepet az **ok-okozat** és a **rész-egész** játszik.

4. Következtetések

4.1. Valamennyi tesztelt csoportban az első helyen 20 (vagy magasabb) százalékos értékben provokált VSZ jelentős arányt képvisel. Ez azt jelzi, hogy mind a közösségi, mind az egyéni mentális lexikon a lexikai kapcsolatok erőssége szerint differenciált, strukturált; a mentális lexikon lexikai csoportokra tagolódó képződmény. A tagolódást és a strukturálódást olyan műveletek eredményezik, melyeket a természeti, társadalmi valóság (környezet) összefüggései alapoznak meg (X jelenség gyakran tűnik fel Y jelenlétekor, W jelenség Z és V részekre tagolható stb.). A műveletek a „sokszínű valóság” más-más aspektusát (együttjárás, tagolhatóság stb.) hozzák fókuszba. A műveleteket egyéni kognitív erők (részekre tagolás képessége, ok-okozati viszonyok felismerése stb.) és beszédközösségi (nyelvi és nem nyelvi) tapasztalás hozza mozgásba. A lexikai csoportok kialakítását a nyelvi rendszer diktálta és társadalmi/természeti/környezeti jelenségek kínálta lehetőségek alapozzák meg. Ily módon azt kell elfogadnunk, hogy az anyanyelvi fejlődés nem zárul le valamely adott életkorban, inkább a műveletek alapvető irányai szilárdulnak meg, illetve a műveletek részletgazdagsága növekszik. E két tendencia egyfelől a korlátozott univerzalizmus nyomán halad az emberi gondolkodás közös sajátosságainak köszönhetően. Másfelől erőteljesen követi a sajátlagos nyelvi utat: mit tekint az adott beszédközösség nyelvi mintának.

4.2. Jelen tanulmány (nemzetközi tendenciákkal megegyező módon) felszínre vetette, hogy magyar viszonylatban is érvényes a „verbális egységesülés” az idő kronológiai síkja mentén; a beszédközösségben azt a növekvő hajlamot, hogy egy szót felidézve a közösség minél több tagja ugyanarra a szóra „gondoljon”. A 2000-es csoportokban (az 1980-asokhoz képest) jól érzékelhető módon növekedett a 20 (vagy magasabb) százalékos érték szerint kapcsolódó szavak száma. A szóban forgó verbális egységesülés kétarcú jelenség. Egyfelől erősíti a nyelvközösségen belüli koherenciát; másfelől mintaadás révén segít a „világ verbális értelmezésében, megragadásában”. A teljes verbális egységesülés elméletileg nem lehetséges, gyakorlatilag pedig nem kívánatos, ám bizonyára van egy – nem könnyen definiálható – optimum. Ugyanakkor a nagyfokú verbális egységesülés a szaknyelvek esetében alapvető követelmény.

4.3. Ismert, hogy a 20. század első évtizedei óta a magyar nyelv- és beszédközösségek helyzete radikálisan megváltozott. Ismert az is, hogy a 20. századi magyar politikai, közösségi élet hol erőteljesebb, hol kisebb hatókörű változásokat élt át. Az új helyzetről/helyzetekről a magyar nyelvtudomány nem vagy alig vett tudomást. Ám ezek nyelvi lenyomataival jelen tanulmányban

szembesülhettünk. Jó például szolgáltak az ÜNNEP szóra adott (20 % fölötti) VSZ-ak: *május elseje* (1980-as csoport), *Karácsony* (2000-es magyarországi csoportok), *Húsvét* (kárpataljai csoport).

Irodalom

- Gósy Mária** (2005) *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kovács László** (2011) *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lengyel Zsolt** (2012) *Szóról szóra. Szóasszociációs vizsgálatok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Navracsics Judit** (2007) *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Pejtersen, A. M.** (1991) *Interfaces Based on Associative Semantics for Browsing in Information Retrieval*. Roskilde: Riso Laboratory.
- Taylor, Insup** (1990) *Psycholinguistics. Learning and Using Language*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Vossen, P.** (ed.) (1998) *EuroWordNet: A Multilingual Database with Lexical Semantic Network*. Dordrecht: Kluwer.
- Adatbázis** elérhetősége: Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet honlapja.
<http://alknyelvweb.uni-pannon.hu/index.php/hu/oktatok/prof-lengyel-zsolt-anyagai>

Függelék

1. táblázat. Adott HSZ első VSZ-a mind az öt csoportban 20% fölött (a számok az összes VSZ-ből való százalékos részesedést jelentik)

OPPOZÍCIÓ									
10-14:1985		K10-14:2006		10-14:2008		18-24:1983		18-26:2010	
FÉRFI		FÉRFI		FÉRFI		FÉRFI		FÉRFI	
nő	25,79	nő	30,93	nő	46,06	nő	27,68	nő	55,87
JÖN		JÖN		JÖN		JÖN		JÖN	
megy	44,34	megy	32,59	megy	51,24	megy	37,24	megy	54,84
FIÚ		FIÚ		FIÚ		FIÚ		FIÚ	
lány	26,10	lány	36,24	lány	40,68	lány	25,72	lány	45,62
BEMEGY		BEMEGY		BEMEGY		BEMEGY		BEMEGY	
kijön	28,93	kijön	23,82	kijön	28,58	kijön	21,78	kijön	42,09
KICSI		KICSI		KICSI		KICSI		KICSI	
nagy	27,67	nagy	30,44	nagy	44,76	nagy	24,48	nagy	42,18
ROSSZ		ROSSZ		ROSSZ		ROSSZ		ROSSZ	
jó	29,56	jó	24,77	jó	36,24	jó	26,51	jó	39,48
RÖVID		RÖVID		RÖVID		RÖVID		RÖVID	
hosszú	28,62	hosszú	26,97	hosszú	46,72	hosszú	28,02	hosszú	38,64
HIDEG		HIDEG		HIDEG		HIDEG		HIDEG	
meleg	25,47	meleg	32,66	meleg	37,55	meleg	22,45	meleg	35,38
NAGY		NAGY		NAGY		NAGY		NAGY	
kicsi	21,70	kicsi	28,89	kicsi	35,17	kicsi	20,37	kicsi	35,29
LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ	
csiga	36,79	gyors	28,22	csiga	40,02	csiga	23,18	csiga	34,73
gyors	21,70	csiga	26,22	gyors	34,57			gyors	29,42

LENGYEL ZSOLT

LEÜL		LEÜL		LEÜL		LEÜL		LEÜL	
<i>feláll</i>	27,67	<i>feláll</i>	27,38	<i>szék</i>	24,86	<i>feláll</i>	22,19	<i>szék</i>	33,61
				<i>feláll</i>	20,57			<i>feláll</i>	22,44
ÜL		ÜL		ÜL		ÜL		ÜL	
<i>áll</i>	33,65	<i>áll</i>	27,11	<i>áll</i>	30,78	<i>áll</i>	22,86	<i>áll</i>	30,91
				<i>szék</i>	24,31				
PROTOTÍPUS									
LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ		LASSÚ	
<i>csiga</i>	36,79	<i>gyors</i>	28,22	<i>csiga</i>	40,02	<i>csiga</i>	23,18	<i>csiga</i>	34,73
<i>gyors</i>	21,70	<i>csiga</i>	26,22	<i>gyors</i>	34,57			<i>gyors</i>	29,42
ZÖLD		ZÖLD		ZÖLD		ZÖLD		ZÖLD	
<i>fű</i>	23,90	<i>fű</i>	26,76	<i>fű</i>	32,69	<i>fű</i>	23,83	<i>fű</i>	25,42
KÉK		KÉK		KÉK		KÉK		KÉK	
<i>szín</i>	25,79	<i>ég</i>	22,50	<i>ég</i>	26,25	<i>ég</i>	26,37	<i>ég</i>	38,08
GYÜMÖLCS		GYÜMÖLCS		GYÜMÖLCS		GYÜMÖLCS		GYÜMÖLCS	
<i>alma</i>	26,73	<i>alma</i>	28,86	<i>alma</i>	20,53	<i>alma</i>	24,74	<i>alma</i>	34,54
OK-OKOZAT									
KÁLYHA		KÁLYHA		KÁLYHA		KÁLYHA		KÁLYHA	
<i>meleg</i>	50,31	<i>meleg</i>	28,89	<i>meleg</i>	46,77	<i>meleg</i>	52,74	<i>meleg</i>	64,15
KERES		KERES		KERES		KERES		KERES	
<i>talál</i>	31,45	<i>talál</i>	24,50	<i>talál</i>	43,11	<i>talál</i>	31,69	<i>talál</i>	54,28
<i>kutat</i>	20,75								
TALÁL		TALÁL		TALÁL		TALÁL		TALÁL	
<i>keres</i>	24,84	<i>keres</i>	23,49	<i>keres</i>	38,96	<i>keres</i>	25,00	<i>keres</i>	27,28
						<i>lel</i>	21,65		
MOZGÁS									
TESZ		TESZ		TESZ		TESZ		TESZ	
<i>vesz</i>	44,65	<i>vesz</i>	29,60	<i>vesz</i>	35,59	<i>vesz</i>	40,16	<i>vesz</i>	39,76
<i>rak</i>	20,44					<i>rak</i>	25,98		
KÉK		KÉK		KÉK		KÉK		KÉK	
<i>szín</i>	25,79	<i>ég</i>	22,50	<i>ég</i>	26,25	<i>ég</i>	26,37	<i>ég</i>	38,08
ISMERŐS		ISMERŐS		ISMERŐS		ISMERŐS		ISMERŐS	
<i>barát</i>	33,33	<i>barát</i>	23,13	<i>barát</i>	27,38	<i>barát</i>	20,16	<i>barát</i>	31,84
<i>rokon</i>	21,38								
KERES		KERES		KERES		KERES		KERES	
<i>talál</i>	31,45	<i>talál</i>	24,50	<i>talál</i>	43,11	<i>talál</i>	31,69	<i>talál</i>	54,28
<i>kutat</i>	20,75								
TALÁL		TALÁL		TALÁL		TALÁL		TALÁL	
<i>keres</i>	24,84	<i>keres</i>	23,49	<i>keres</i>	38,96	<i>keres</i>	25,00	<i>keres</i>	27,28
						<i>lel</i>	21,65		
EGYÜTTES ELŐFORDULÁS									
MOZI		MOZI		MOZI		MOZI		MOZI	
<i>film</i>	48,74	<i>film</i>	41,12	<i>film</i>	53,26	<i>film</i>	45,81	<i>film</i>	54,93

LENGYEL ZSOLT

ASZTAL		ASZTAL		ASZTAL		ASZTAL		ASZTAL	
<i>szék</i>	20,75	<i>szék</i>	20,22	<i>szék</i>	24,05	<i>szék</i>	28,83	<i>szék</i>	32,96
LEÜL		LEÜL		LEÜL		LEÜL		LEÜL	
<i>feláll</i>	27,67	<i>feláll</i>	27,38	<i>szék</i>	24,86	<i>feláll</i>	22,19	<i>szék</i>	33,61
				<i>feláll</i>	20,57			<i>feláll</i>	22,44
ÜL		ÜL		ÜL		ÜL		ÜL	
<i>áll</i>	33,65	<i>áll</i>	27,11	<i>áll</i>	30,78	<i>áll</i>	22,86	<i>áll</i>	30,91
				<i>szék</i>	24,31				
RÉSZ-EGÉSZ									
SZÁR		SZÁR		SZÁR		SZÁR		SZÁR	
<i>virág</i>	38,05	<i>virág</i>	28,64	<i>virág</i>	43,53	<i>virág</i>	33,07	<i>virág</i>	50,09
ERDŐ		ERDŐ		ERDŐ		ERDŐ		ERDŐ	
<i>fa</i>	41,51	<i>fa</i>	25,61	<i>fa</i>	46,31	<i>fa</i>	27,23	<i>fa</i>	43,39

2. táblázat. Adott HSZ első VSZ-a négy csoportban 20% fölött (a számok az összes VSZ-ből való százalékos részesedést jelentik)

10-14:1985		K10-14:2006		10-14:2008		18-24:1983		18-26:2010	
OPPOZÍCIÓ									
APA		APA		APA		APA		APA	
		<i>anya</i>	20,91	<i>anya</i>	32,10	<i>anya</i>	21,30	<i>anya</i>	45,81
		<i>szülő</i>	20,23	<i>szülő</i>	23,19				
JÓ		JÓ		JÓ		JÓ		JÓ	
<i>rossz</i>	31,45	<i>rossz</i>	28,57	<i>rossz</i>	41,32			<i>rossz</i>	40,60
FEHÉR		FEHÉR		FEHÉR		FEHÉR		FEHÉR	
		<i>fekete</i>	32,66	<i>fekete</i>	36,33	<i>hó</i>	26,56	<i>fekete</i>	37,90
FIATAL		FIATAL		FIATAL		FIATAL		FIATAL	
<i>öreg</i>	21,07	<i>öreg</i>	27,60	<i>öreg</i>	36,45			<i>öreg</i>	32,68
HOSSZÚ		HOSSZÚ		HOSSZÚ		HOSSZÚ		HOSSZÚ	
<i>rövid</i>	30,50	<i>rövid</i>	30,44	<i>rövid</i>	33,80			<i>rövid</i>	31,19
LÁNYA		LÁNYA		LÁNYA		LÁNYA		LÁNYA	
<i>gyereke</i>	21,07	<i>fia</i>	21,11	<i>fia</i>	30,82			<i>fia</i>	29,33
ÚJ		ÚJ		ÚJ		ÚJ		ÚJ	
<i>régi</i>	23,27	<i>régi</i>	23,08	<i>régi</i>	36,18			<i>régi</i>	28,58
GYORS		GYORS		GYORS		GYORS		GYORS	
<i>lassú</i>	22,33	<i>lassú</i>	26,07	<i>lassú</i>	33,68			<i>lassú</i>	28,40
NEHÉZ		NEHÉZ		NEHÉZ		NEHÉZ		NEHÉZ	
<i>súlyos</i>	20,13	<i>könnyű</i>	23,41	<i>könnyű</i>	34,75			<i>könnyű</i>	26,72
ÁLLNI		ÁLLNI		ÁLLNI		ÁLLNI		ÁLLNI	
<i>ülni</i>	28,62	<i>ülni</i>	29,46	<i>ülni</i>	31,59			<i>ülni</i>	26,63
SÖTÉT		SÖTÉT		SÖTÉT		SÖTÉT		SÖTÉT	
<i>világos</i>	20,75			<i>világos</i>	27,85	<i>éjszaka</i>	20,05	<i>világos</i>	22,53
SAVANYÚ		SAVANYÚ		SAVANYÚ		SAVANYÚ		SAVANYÚ	
		<i>édes</i>	27,15	<i>édes</i>	21,42	<i>uborka</i>	25,52	<i>uborka</i>	21,51

LENGYEL ZSOLT

		<i>citrom</i>	23,53	<i>citrom</i>	20,87				
		EGÉSZSÉG		EGÉSZSÉG		EGÉSZSÉG		EGÉSZSÉG	
		<i>betegség</i>	24,44	<i>betegség</i>	23,61	<i>betegség</i>	23,32	<i>betegség</i>	20,67
EGYÜTTES ELŐFORDULÁS									
LÁMPA				LÁMPA		LÁMPA		LÁMPA	
<i>fény</i>	25,16			<i>fény</i>	43,90	<i>fény</i>	30,37	<i>fény</i>	56,80
NÉZNI				NÉZNI		NÉZNI		NÉZNI	
<i>látni</i>	27,36			<i>látni</i>	27,84	<i>látni</i>	30,05	<i>látni</i>	41,53
ENNI		ENNI		ENNI				ENNI	
<i>inni</i>	22,33	<i>inni</i>	27,44	<i>inni</i>	35,20			<i>inni</i>	36,31
FÉNY		FÉNY		FÉNY				FÉNY	
<i>Nap</i>	20,75	<i>Nap</i>	23,78	<i>Nap</i>	26,37			<i>Nap</i>	20,95
SZOMJAS				SZOMJAS		SZOMJAS		SZOMJAS	
<i>iszik</i>	30,19			<i>víz</i>	23,50	<i>iszik</i>	27,68	<i>víz</i>	33,33
		SZÉK		SZÉK		SZÉK		SZÉK	
		<i>asztal</i>	25,56	<i>asztal</i>	25,84	<i>asztal</i>	21,67	<i>asztal</i>	30,17
LÁT				LÁT		LÁT		LÁT	
<i>néz</i>	31,45			<i>szem</i>	29,46	<i>néz</i>	22,19	<i>néz</i>	27,00
MOND				MOND		MOND		MOND	
<i>beszél</i>	40,88			<i>beszél</i>	35,45	<i>beszél</i>	25,65	<i>beszél</i>	26,72
SZOMBAT				SZOMBAT		SZOMBAT		SZOMBAT	
<i>szabad</i>	28,62			<i>hétféje</i>	24,04	<i>szabad</i>	31,33	<i>vasárnap</i>	26,35
ISKOLA				ISKOLA		ISKOLA		ISKOLA	
<i>tanulás</i>	23,90			<i>tanulás</i>	43,74	<i>tanulás</i>	20,94	<i>tanulás</i>	26,07
		VAJ		VAJ		VAJ		VAJ	
		<i>kenyér</i>	23,83	<i>kenyér</i>	30,49	<i>kenyér</i>	21,73	<i>kenyér</i>	23,56
PROTOTÍPUS									
ÜNNEP		ÜNNEP		ÜNNEP				ÜNNEP	
<i>május elseje</i>	20,75	<i>Húsvét</i>	28,22	<i>Karácsony</i>	32,38			<i>Karácsony</i>	33,43
		<i>Karácsony</i>	23,70						
ORSZÁG				ORSZÁG		ORSZÁG		ORSZÁG	
<i>Magyar</i>	29,56			<i>Magyar</i>	27,25	<i>Magyar</i>	36,98	<i>Magyar</i>	23,09
ÚJSÁG				ÚJSÁG		ÚJSÁG		ÚJSÁG	
<i>Napló</i>	22,33			<i>hírek</i>	21,20	<i>hírek</i>	20,05	<i>hír</i>	22,63
SÖTÉT				SÖTÉT		SÖTÉT		SÖTÉT	
<i>világos</i>	20,75			<i>világos</i>	27,85	<i>éjszaka</i>	20,05	<i>világos</i>	22,53
		SAVANYÚ		SAVANYÚ		SAVANYÚ		SAVANYÚ	
		<i>édes</i>	27,15	<i>édes</i>	21,42	<i>uborka</i>	25,52	<i>uborka</i>	21,51
		<i>citrom</i>	23,53	<i>citrom</i>	20,87				
SZÍN				SZÍN		SZÍN		SZÍN	
<i>piros</i>	25,16			<i>kék</i>	21,75	<i>piros</i>	25,98	<i>kék</i>	20,30
		FEHÉR		FEHÉR		FEHÉR		FEHÉR	
		<i>fekete</i>	32,66	<i>fekete</i>	36,33	<i>hó</i>	26,56	<i>fekete</i>	37,90

LENGYEL ZSOLT

SZOMBAT				SZOMBAT		SZOMBAT		SZOMBAT	
<i>szabad</i>	28,62			<i>hétvége</i>	24,04	<i>szabad</i>	31,33	<i>vasárnap</i>	26,35
RÉSZ-EGÉSZ									
ÓRA		ÓRA		ÓRA				ÓRA	
<i>idő</i>	30,50	<i>idő</i>	22,62	<i>idő</i>	44,58			<i>idő</i>	36,31
OLDAL				OLDAL		OLDAL		OLDAL	
<i>lap</i>	24,84			<i>könyv</i>	22,66	<i>lap</i>	26,37	<i>könyv</i>	26,54
								<i>lap</i>	23,74
ÚJSÁG				ÚJSÁG		ÚJSÁG		ÚJSÁG	
<i>Napló</i>	22,33			<i>hírek</i>	21,20	<i>hírek</i>	20,05	<i>hír</i>	22,63
IDŐ		IDŐ		IDŐ				IDŐ	
<i>óra</i>	43,40	<i>óra</i>	22,44	<i>óra</i>	34,96			<i>óra</i>	20,86
SZOMBAT				SZOMBAT		SZOMBAT		SZOMBAT	
<i>szabad</i>	28,62			<i>hétvége</i>	24,04	<i>szabad</i>	31,33	<i>vasárnap</i>	26,35
MOZGÁS									
		APA		APA		APA		APA	
		<i>anya</i>	20,91	<i>anya</i>	32,10	<i>anya</i>	21,30	<i>anya</i>	45,81
		<i>szülő</i>	20,23	<i>szülő</i>	23,19				
LÁNYA		LÁNYA		LÁNYA				LÁNYA	
<i>gyereke</i>	21,07	<i>fia</i>	21,11	<i>fia</i>	30,82			<i>fia</i>	29,33
NEHÉZ		NEHÉZ		NEHÉZ				NEHÉZ	
<i>súlyos</i>	20,13	<i>könnyű</i>	23,41	<i>könnyű</i>	34,75			<i>könnyű</i>	26,72
LÁT				LÁT		LÁT		LÁT	
<i>néz</i>	31,45			<i>szem</i>	29,46	<i>néz</i>	22,19	<i>néz</i>	27,00
OLDAL				OLDAL		OLDAL		OLDAL	
<i>lap</i>	24,84			<i>könyv</i>	22,66	<i>lap</i>	26,37	<i>könyv</i>	26,54
OK-OKOZAT									
SZOMJAS				SZOMJAS		SZOMJAS		SZOMJAS	
<i>iszik</i>	30,19			<i>víz</i>	23,50	<i>iszik</i>	27,68	<i>víz</i>	33,33

3. táblázat. Adott HSZ első VSZ-a három csoportban 20% fölött (a számok az összes VSZ-ből való százalékos részesedést jelentik)

EGYÜTTES ELŐFORDULÁS									
10-14:1985		K10-14:2006		10-14:2008		18-24:1983		18-26:2010	
RÉSZ						RÉSZ		RÉSZ	
<i>X</i>	22,64					<i>egész</i>	39,90	<i>egész</i>	56,98
		KÜLD		KÜLD				KÜLD	
		<i>levelet</i>	21,12	<i>levél</i>	33,67			<i>levél</i>	44,97
				JOG		JOG		JOG	
				<i>törvény</i>	23,34	<i>törvény</i>	35,77	<i>törvény</i>	35,10
		PONT				PONT		PONT	
		<i>vessző</i>	28,41			<i>vessző</i>	26,75	<i>vessző</i>	31,47
ERŐ				ERŐ		ERŐ			

LENGYEL ZSOLT

<i>izom</i>	33,96			<i>izom</i>	25,59	<i>izom</i>	33,94		
ABLAK				ABLAK				ABLAK	
<i>üveg</i>	29,87			<i>üveg</i>	23,94			<i>ajtó</i>	22,72
KALAPÁCS				KALAPÁCS				KALAPÁCS	
<i>szerszám</i>	25,79			<i>szeg</i>	25,39			<i>szeg</i>	27,37
FOLYÓ				FOLYÓ				FOLYÓ	
<i>víz</i>	26,73			<i>víz</i>	26,73			<i>víz</i>	20,20
		JÁR		JÁR				JÁR	
		<i>megy</i>	20,22	<i>megy</i>	29,91			<i>megy</i>	23,56
				HALLGATNI		HALLGATNI		HALLGATNI	
				<i>zene</i>	21,90	<i>arany</i>	23,04	<i>zene</i>	26,26
		ISZIK		ISZIK				ISZIK	
		<i>eszik</i>	22,75	<i>eszik</i>	26,01			<i>eszik</i>	23,93
		REND		REND		REND			
		<i>tisztaság</i>	21,88	<i>tisztaság</i>	22,27	<i>tisztaság</i>	25,78		
OPPOZÍCIÓ									
ANYA		ANYA				ANYA			
<i>apa</i>	28,15	<i>apa</i>	34,03			<i>apa</i>	40,97		
ÉLET		ÉLET				ÉLET			
<i>halál</i>	36,05	<i>halál</i>	29,28			<i>halál</i>	39,85		
		FEKETE		FEKETE				FEKETE	
		<i>fehér</i>	34,01	<i>fehér</i>	38,73			<i>fehér</i>	35,94
		KESERŰ		KESERŰ				KESERŰ	
		<i>édes</i>	25,11	<i>édes</i>	28,29			<i>édes</i>	22,25
LÁGY						LÁGY		LÁGY	
<i>puha</i>	32,39					<i>puha</i>	25,97	<i>puha</i>	20,58
BETEGSÉG		BETEGSÉG				BETEGSÉG			
<i>egészség</i>	29,93	<i>egészség</i>	20,26			<i>egészség</i>	21,79		
REGGEL		REGGEL		REGGEL					
<i>este</i>	22,64	<i>este</i>	27,54	<i>este</i>	23,08				
		ERŐS		ERŐS				ERŐS	
		<i>ember</i>	20,09	<i>gyenge</i>	22,64			<i>gyenge</i>	23,93
PROTOTÍPUS									
OROSZLÁN		OROSZLÁN		OROSZLÁN					
<i>állat</i>	28,30	<i>állat</i>	20,99	<i>állat</i>	35,21				
		ERŐS		ERŐS				ERŐS	
		<i>ember</i>	20,09	<i>gyenge</i>	22,64			<i>gyenge</i>	23,93
SZEM				SZEM		SZEM			
<i>látás</i>	22,96			<i>látás</i>	26,82	<i>kék</i>	20,47		
<i>lát</i>	21,38								
OK-OKOZAT									
TUD				TUD		TUD			
<i>okos</i>	29,87			<i>okos</i>	26,89	<i>okos</i>	28,31		

LENGYEL ZSOLT

SZEM				SZEM		SZEM				
<i>látás</i>	22,96			<i>látás</i>	26,82	<i>kék</i>	20,47			
<i>lát</i>	21,38									
RÉSZ-EGÉSZ										
NÉGYZET				NÉGYZET				NÉGYZET		
<i>kocka</i>	23,58			<i>kocka</i>	26,91			<i>kocka</i>	22,25	
								<i>matematika</i>	22,16	
ABLAK				ABLAK				ABLAK		
<i>üveg</i>	29,87			<i>üveg</i>	23,94			<i>ajtó</i>	22,72	
MOZGÁS										
ÓCEÁN		ÓCEÁN		ÓCEÁN						
<i>tenger</i>	24,53	<i>tenger</i>	21,57	<i>tenger</i>	29,94					
KALAPÁCS				KALAPÁCS				KALAPÁCS		
<i>szerszám</i>	25,79			<i>szeg</i>	25,39			<i>szeg</i>	27,37	
NÉGYZET				NÉGYZET				NÉGYZET		
<i>kocka</i>	23,58			<i>kocka</i>	26,91			<i>kocka</i>	22,25	
								<i>matematika</i>	22,16	

4. táblázat. Adott HSZ első VSZ-a két csoportban 20% fölött (a számok az összes VSZ-ből való százalékos részesedést jelentik)

EGYÜTTES ELŐFORDULÁS										
10-14:1985		K10-14:2006		10-14:2008		18-24:1983		18-26:2010		
DOLGOZIK				DOLGOZIK						
<i>munka</i>	20,75			<i>munka</i>	29,47					
DOLOG				DOLOG						
<i>munka</i>	55,03					<i>munka</i>	34,73			
ÉRTENI				ÉRTENI				ÉRTENI		
<i>tudni</i>	20,44							<i>tudni</i>	26,82	
SZÓ				SZÓ				SZÓ		
<i>beszéd</i>	31,76							<i>mondat</i>	20,95	
VÁSÁROL				VÁSÁROL						
<i>vesz</i>	29,56			<i>vesz</i>	22,81					
AD				AD				AD		
				<i>kap</i>	25,30			<i>kap</i>	35,10	
								<i>ajándék</i>	21,23	
ÁGY				ÁGY				ÁGY		
				<i>alvás</i>	37,80			<i>alvás</i>	23,09	
HANGOS				HANGOS				HANGOS		
				<i>zene</i>	28,77			<i>zene</i>	38,83	
ÍRNI				ÍRNI				ÍRNI		
				<i>olvasni</i>	25,37			<i>olvasni</i>	36,69	
JEGY				JEGY				JEGY		
				<i>busz</i>	21,57	<i>mozi</i>	20,73			

LENGYEL ZSOLT

				KAP				KAP	
				<i>ad</i>	23,02			<i>ad</i>	33,33
				<i>ajándék</i>	20,04			<i>ajándék</i>	21,97
						ALAK		ALAK	
						<i>forma</i>	20,27	<i>forma</i>	23,65
		KÉZ		KÉZ					
		<i>láb</i>	20,22	<i>láb</i>	20,11				
OPPOZÍCIÓ									
ÉLNI		ÉLNI							
<i>halni</i>	23,58	<i>halni</i>	20,04						
		NAGYMAMA				NAGYMAMA			
		<i>nagyapa</i>	22,49					<i>nagyapa</i>	20,67
VÁROS		VÁROS							
<i>Debrecen</i>	34,59	<i>falu</i>	22,22						
		SZÉP		SZÉP					
		<i>csúnya</i>	23,81	<i>csúnya</i>	20,50				
				DRÁGA		DRÁGA			
				<i>olcsó</i>	30,23			<i>olcsó</i>	24,12
				FALU		FALU			
				<i>város</i>	24,56			<i>város</i>	22,81
				FELNŐTT		FELNŐTT			
				<i>gyerek</i>	31,51			<i>gyerek</i>	38,08
				KEMÉNY		KEMÉNY			
				<i>puha</i>	23,11	<i>dió</i>	21,09		
				KÉRDEZNI		KÉRDEZNI			
				<i>válaszolni</i>	22,68			<i>válaszolni</i>	24,39
				LEÁNY		LEÁNY			
				<i>fiú</i>	28,06			<i>fiú</i>	38,83
				ÖREG		ÖREG			
				<i>fiatal</i>	22,08	<i>fiatal</i>	21,15		
				ÖRÖM		ÖRÖM			
				<i>bánat</i>	23,10	<i>bánat</i>	23,74		
						HÁBORÚ		HÁBORÚ	
						<i>béke</i>	22,31	<i>béke</i>	29,98
				AD		AD			
				<i>kap</i>	25,30			<i>kap</i>	35,10
								<i>ajándék</i>	21,23
				KAP		KAP			
				<i>ad</i>	23,02			<i>ad</i>	33,33
				<i>ajándék</i>	20,04			<i>ajándék</i>	21,97
PROTOTÍPUS									
ÉDES		ÉDES				ÉDES		ÉDES	
<i>cukor</i>	26,10					<i>cukor</i>	23,38		

LENGYEL ZSOLT

HEGY		HEGY					
<i>magas</i>	22,64	<i>magas</i>	20,36				
NÉP				NÉP			
<i>ember</i>	22,01				<i>magyar</i>	22,25	
TANÍT				TANÍT			
<i>tanár</i>	27,36			<i>tanár</i>	33,27		
VÁROS		VÁROS					
<i>Debrecen</i>	34,59	<i>falu</i>	22,22				
				JÁTSZIK		JÁTSZIK	
				<i>gyerek</i>	21,05		<i>gyerek</i> 29,42
				TOLVAJ		TOLVAJ	
				<i>lop</i>	26,56	<i>lop</i>	22,16
BAJ						BAJ	
<i>rossz</i>	24,84					<i>gond</i>	25,61
				KEMÉNY		KEMÉNY	
				<i>puha</i>	23,11	<i>dió</i>	21,09
MOZGÁS							
BAJ						BAJ	
<i>rossz</i>	24,84					<i>gond</i>	25,61
FUT		FUT					
<i>szalad</i>	22,64	<i>szalad</i>	27,78				
SÉTÁL				SÉTÁL			
<i>megy</i>	31,45			<i>megy</i>	24,28		
		PIROS		PIROS			
		<i>szín</i>	20,36	<i>szín</i>	26,36		
				KÍVÁN		KÍVÁN	
				<i>akar</i>	23,30	<i>akar</i>	25,70
TART				TART			
<i>fog</i>	29,56			<i>fog</i>	22,72		
NÉP				NÉP			
<i>ember</i>	22,01				<i>magyar</i>	22,25	
RÉSZ-EGÉSZ							
VILÁG				VILÁG			
<i>Föld</i>	25,79			<i>Föld</i>	21,51		
SZÓ						SZÓ	
<i>beszéd</i>	31,76					<i>mondat</i>	20,95

5. táblázat. Adott HSZ első VSZ-a egy csoportban 20% fölött (a számok az összes VSZ-ból való százalékos részesedést jelentik)

10-14:1985	K10-14:2006	10-14:2008	18-24:1983	18-26:2010
------------	-------------	------------	------------	------------

EGYÜTTES ELŐFORDULÁS

BESZÉL		HALLANI		CSINÁL	
<i>mond</i>	23,90	<i>fül</i>	20,26	<i>tesz</i>	34,36

LENGYEL ZSOLT

				HANG				SÓ			
				<i>zene</i>	22,40			<i>bors</i>		21,97	
				HOLD				TANÁR			
				<i>Nap</i>	21,22			<i>diák</i>		22,25	
				GYOMOR							
								<i>éhség</i>		21,09	
OPPOZÍCIÓ											
				IGAZSÁG				EGYSZERŰ			
		<i>hazugság</i>		22,82					<i>bonyolult</i>		21,14
				EMBER							
								<i>állat</i>		26,26	
				MEGY							
								<i>jön</i>		26,72	
PROTOTÍPUS											
BABA			MAGAS			CSALÁD			SZŐNYEG		
<i>játék</i>	26,73	<i>fa</i>	22,45	<i>szeretet</i>	21,93	<i>perzsa</i>	22,16				
ORVOS			PAPÍR			OROSZ					
<i>gyógyít</i>	21,38			<i>lap</i>	20,04	<i>nyelv</i>	25,13				
MOZGÁS											
ASSZONY			KEDVES			MEGLÁT			HARAG		
<i>nő</i>	27,99			<i>aranyos</i>	23,84	<i>észrevesz</i>	23,50	<i>düh</i>		23,74	
SZERET			INDUL			KELL					
<i>imád</i>	20,75			<i>megy</i>	21,87			<i>muszáj</i>		29,14	
RÉSZ-EGÉSZ											
HÁZ			FEJ								
<i>lakás</i>	24,84							<i>haj</i>		23,00	
SAROK			KÉP								
<i>utca</i>	26,73							<i>keret</i>		22,81	
SZOBA			SZÜLŐ								
<i>lakás</i>	22,01							<i>anya</i>		26,82	